

Historioivan kielentutkimuksen asemasta¹

Kansainvälisesti tunnettu slavistimme professori Valentin Kiparsky väittää eräissä hiljattain ilmestyneessä kirjoituksessaan (Kielitiedettä Bukarestissa; Uusi Suomi 16. 9. 1967), että historioivaa eli diakronista kielentutkimusta oli jo 1940-luvulla ruvettu »melkein halveksimaan». Tämä ajatus on ilmeisessä ristiriidassa sen kanssa, mitä meikäläiset fennistit ja fenno-ugristit ovat kielihistoriasta viime aikoina lausuneet. Niinpä Paavo Ravila toteaa tänä vuonna julki tulleessa teoksessaan Totuus ja metodi (s. 67) mm. seuraavaa: »Kielihistoria tarjoaa — — kielitieteen keskeisen mielenkiinnon kohteeksi loputtoman määrän konkreettisia tutkimustehtäviä.» Sama käsitys ilmenee myös Erkki Itkosen uusimmista tutkimuksista (ks. esim. Kieli ja sen tutkimus s. 78). Hän puolestaan tähdentää erityisesti historiallis-vertailevan kielitieteen jatkuvaa kehityskykyisyyttä (mts. 77).

Suomalainen kielentutkimus on jo lähes sadan vuoden ajan ollut voittopuolisesti historioivaa. Suuntauksen alkuna voidaan pitää Emil Nestor Setälän v. 1886 valmistunutta väitöskirjaa *Zur Geschichte der Tempus- und Modusstambbildung in den finnisch-ugrischen Sprachen*. Tässä teoksessa on nimittäin ensi kerran sovellettu suomalais-ugrilaisiin kieliin indoeurooppalaisessa kielentutkimuksessa tuolloin valtaaan pääseen nuogrammaattisen koulukunnan metodeja. Sitä seurasi pian (1890—1891) Setälän tieteellinen päätyö, *Yhteissuomalainen äännehistoria*, josta sitten tuli pitkiksi ajoiksi suomen ja sen lähisukukielten tutkimuksen kulmakivi. Esim. Setälän mallin mukaisia tai ainakin siihen välillisesti pohjautuvia äännehistoriallisia murremonografioita on vuosien mittaan ilmestynyt jo kymmenkunta. Ensiksi nämä teokset seurasivat melko orjallisesti esikuvaansa, mutta vähitellen niihin — samoin kuin koko äännehistorialliseen tutkimukseen — alkoi heijastua yleisen kielitieteen alalla tapahtunut kehitys. Selvimmin tämä ilmeni murremaantieteellisen linjan voimistumisena. Uudisraivaajia olivat ennen muita Martti Rapola ja Lauri Kettunen. Huomattavaa näkökulman avartumista merkitsi myös kielipsykologisten seikkojen huomioonotto, mikä ensi kerran tuli esille Aarni Penttilän väitöskirjassa. Nuogrammaattikkojen peruskäsitteitä pidettiin kuitenkin edelleen suuressa arvossa, mutta samalla pyrittiin tietoisesti vapautumaan niiden kahlitsevasta vaikutuksesta. Martti Rapolan ja Pertti Virtarannan ansiosta äännehistorialliset esitykset saivat nyt uuden muodon: vanha atomistisesti pirstova dispositio kehitettiin sellaiseksi, että se antaa mahdollisuuden käsitellä ilmiöt niiden luonnollisissa yhteyksissä. Näin oli nuogrammaattikoilta perityn analyysin lisäksi otettu käyttöön synteettinen menetelmä, jonka avulla pystytään tarkkailemaan yksityisten piirteiden ohella myös systeemikonaisuuksia. Uudet aatteet on kuitenkin yleensä omaksuttu nopeammin sukukielten

¹ Virkaanastujaisesityelmä Jyväskylän yliopistossa 8. marraskuuta 1967.

kuin sucmen kielen tutkimukseen. Itämerensuomalaisten kielten äännehistoriaan on Lauri Posti soveltanut sekä fonetiikan että fonologian tuloksia. Suomalais-ugrilaisella taholla ovat taas ennen muita Paavo Ravila ja Erkki Itkonen työskennelleet tieteenalansa nykyaikaistamiseksi. He ovat myös onnistuneet täysin itsenäisesti kehittämään yleiskielitieteellistä käsitteenmuodostusta. Tuoreimmat edistysaskelet on kuitenkin otettu suomen kielen puolella: Terho Itkonen on historioivissa tutkimuksissaan käyttänyt taitavasti hyväkseen jopa strukturaalin kielitieteen menetelmiä.

Äännehistoria ja siihen liittyvät ilmiöt ovat Setälän päivistä saakka olleet kielitietemme keskeisimpinä tutkimuskohteina; kielen muiden lohkojen historioiva selvittely on siksi saanut osakseen tuntuvasti vähemmän huomiota. Tästä huolimatta saavutukset ovat useissa tapauksissa olleet varsin merkittävät. Erityisesti on syytä tähdentää sitä uraa uurtavaa työtä, jota Paavo Ravila ja Osmo Ikola ovat lauseopin alalla tehneet. Mainitsematta ei tässä yhteydessä myöskään voida jättää sitä, että meillä erittäin hyviin tuloksiin yltänyt sanastontutkimus on aina ollut luonteeltaan historioivaa.

Kielitietemme toinen päähaara, deskriptiivi eli synkroninen lingvistiikka, on jäänyt pahasti historioivan tutkimuksen varjoon. Sillä on kyllä muutamia eteviä edustajia, mutta voimien vähyyden vuoksi se ei ole koskaan kyennyt uhkaamaan historioivan tutkimuksen valta-asemaa. Se on myös yleensä ollut verraten konservatiivisia ja sulautunut deskriptiivin lingvistiikan uusimpiin virtauksiin varsin kriittisesti.

Synkronisen ja diakronisen tutkimuksen väliset voimasuhteet ovat useissa maissa aivan päinvastaiset kuin Suomessa. Esim. Yhdysvalloissa on ns. moderni lingvistiikka eli amerikkalainen strukturalismi — joka on pidettävä erossa eurooppalaisesta kaimastaan — päässyt jo lähes yksinomaisesti vallitsevaksi. Se on myös omaksunut jyrkän oppositioasenteen traditionaalia historioivaa kielentutkimusta vastaan. Äärimmäisenä vaatimuksena on esitetty jopa kielihistorian täydellistä syrjäyttämistä. Pahimmassa vaiheessa on jo ollut vaikea löytää sellaisia amerikkalaisen suunnan kannattajia, jotka edes näkisivät kielen historiassa tutkimisen arvoisia ongelmia. Toisaalta on ollut miltei yhtä työlästä taivuttaa traditionaalin eurooppalaisen koulutuksen saaneita perehtymään amerikkalaisen strukturalismin käsitemaailmaan. Kärjistäen voisi sanoa, että strukturalistit pitävät kielihistoriaa vanhanaikaisena näpertelynä ja kielihistorioitsijat taas strukturalismin pohjalta kehitettyä transformaatio-teoriaa eräänlaisena seurapelinä.

Suuntausten kesken vallitseva ristiriita koskee sekä metodeja että tavoitteita. Historiallis-vertaileva kielentutkimus, joka nojautuu eurooppalaiseen humanistiseen perinteeseen, asettaa päämääräkseen kielen kehityksen selvittämisen. Se pyrkii ratkaisemaan, minkälaisen vaiheiden kautta kieli ja sen yksityiset ilmiöt ovat saavuttaneet nykyisen vaiheensa. Keskeisenä ongelmana siinä ovat kielen muuttumiseen vaikuttavat tekijät. Käytännöllisiä tavoitteita historioivalla kielentutkimuksella — sen enempää kuin henkieteillä yleensäkin — ei ole, vaan se etsii tietoa tiedon itsensä vuoksi.

Strukturalismi lähtee aivan toisenlaiselta pohjalta: se näkee kielen muuttumattomana systeeminä. Tutkimuksen tehtävänä on näin ollen selvittää kokonaisuuden ja sen osien väliset riippuvuussuhteet. Amerikkalaisen strukturalismin nuorin perillinen, ns. generatiivi kielitiede, pyrkii jopa ihmisaivoissa tapahtuvan generaatioprosessin selvittämiseen. Saavutetut tulokset koetetaan esittää matemaattisina kaavoina, jotta ne voitaisiin syöttää tietokoneeseen. Tähän näyttää kätkeytyvän selvä käytännöllinen tavoite: mekaanisen käännskoneen luominen. Tässä kielentutkimus joutuu turvautumaan matemaattisten ja teknisten tieteiden apuun. Yrityksen onnistuminen edellyttää lisäksi, että kaikista kääntämisen kohteiksi valituista kielistä on olemassa transformaatioteorian mukainen generatiivi kelioppi, joka antaa ohjeet keliopillisesti — mutta vain keliopillisesti — oikeiden lauseiden tuottamiseen. Tähänastisten sovellusten perusteella on vielä liian aikaista sanoa, kykeneekö generatiivi tutkimus todellakin syventämään oman kielen tuntemusta. Sen sijaan vieraiden kielten omaksumista se ilmeisesti tulee jossain määrin helpottamaan. Juuri tämä saattaakin olla tärkeintä niille kielitieteen ulkopuolisille voimille, joiden palvelukseen uusi tutkimussuunta on antautunut. Tässä mielessä on vähintäänkin oireellista, että generatiivit teoriat ovat erityisessä suosiossa niin idän kuin lännenkin suurvalloissa; Amerikassa kielentutkimus on kuten tunnettua saanut runsaita avustuksia jopa armeijan määrärahoista.

Historioivan tutkimuksen hylkääminen merkitsisi kielitieteen alan olennaista kaivantumista: kolmiulotteisen, ajan huomioon ottavan kehikon sijasta jouduttaisiin operoimaan vain latteassa synkronisessa tasossa. On vaikea uskoa, että kielen menneisyys olisi yhtäkkiä menettänyt kaiken kiinnostavuutensa. Ilmiöiden toteaminen ja luokittelu sekä niiden saattaminen oikeihin strukturaaleihin yhteyksiinsä ovat tietenkin nykyaikaisen tutkimuksen perusedellytyksiä, mutta niiden varaan ei voida kaikkea toivomaamme rakentaa. Meillä on luontainen taipumus etsiä ratkaisua myös sellaisiin kysymyksiin, joiden oikea vastaus on peittyneet historian hämärään. Vaikka emme enää Setälän tavoin väittäisikään historiallis-vertailevaa tutkimusta tieteenalamme »korkeimmaksi asteeksi» (ks. Kielentutkimus ja oikeakielisyyys s. 9), emme voi kieltää sitä, että kielen historia tarjoaa monin verroin enemmän tutkimustehtäviä kuin sen deskriptiivi kuvaus. Käytännön sovellukset ovat sitä paitsi osoittaneet, että yksityiset kielen ilmiöt tulevat aivan uudella tavalla valaistuiksi, kun ne asetetaan historiallista taustaansa vasten. Tarkinkin synkroninen tutkimus kykenee yleensä selvittämään vain säännönmukaisten kategoriain keskinäiset riippuvuussuhteet; poikkeukset ja varsinkin niiden syntyongelmat se joutuu pakostakin jättämään sivuun. Esim. suomen kielen passiivin distributio on nykyisin sellainen, että passiivia käytetään paitsi passiivin myös aktiivin monikon 1. persoonan funktiossa; esim. *me tullaan, myö tulloo* 'me tulemme'. Puhtaasti deskriptiiville tutkimukselle tällainenkin ilmiö on pelkästään toteamisen arvoinen: toiseen genukseen kuuluva morfeemi, passiivin tunnus, kattaa määräosan toisen genuksen alueesta. Nykysuhteen alkuperä ei sen sijaan askarruta lainkaan synkronikkojen mieltä. Heidän näkökulmansa ahtaus paljastuu räikeänä, kun havaitaan, että eräissä Laatokan länsirannikon

murteissa passiivi esiintyy lisäksi myös monikon 3. persoonan yhteydessä; esim. *hyö tulloo* 'he tulevat'. Deskriptiiviltä kannalta molemmat passiiviasuiset aktiivirakenteet, siis sekä *myö tulloo* että *hyö tulloo*, ovat täysin tasa-arvoiset, vaikka ne historiallisesti ovat aivan eri juurta: passiivin käyttö monikon 1. persoonan funktiossa on ilmeisesti suhteellisen nuori omaperäinen kehittyvä, kun taas passiivin liittyminen monikon 3. persoonaan perustuu todennäköisimmin jo keskiaikaiseen venäläisvaikutukseen. — Tämä yksinkertainen syntaksin alalta valittu esimerkki riittänee osoittamaan, että melko läheisessäkin menneisyydessä tapahtuneen kehityksen tulokset saavat deskriptiivissä tutkimuksessa vain puolinaisen valaisun. Jos pyrimme ainoastaan muutossarjan lopputuloksen kirjaamiseen ja tämänhetkisten strukturaalien yhteyksien selvittämiseen, ei tavoitteenamme ole itse ilmiön ymmärtäminen ainakaan niin laajasti, kuin nykyisillä keinoilla on mahdollista. Tietysti myös historiallisvertailevan menetelmän avulla saavutettu totuus on parhaimmillaankin vain suhteellinen, mutta kielellisen taustan hahmottelu tyydyttää parhaiten älyllistä uteliaisuuttamme siitakin huolimatta, että joudumme usein ratkaisemaan matemaattisesti ajatellen liian monen tuntemattoman yhtälöitä. Ajatus diakronisen kielentutkimuksen syrjäyttämisestä synkronisen tieltä on mieletön. Yhtä perustellusti voitaisiin esimerkiksi vaatia, että historiantutkimus on lopetettava, koska sosiologia on ruvennut selvittämään samoja ongelmia vain yhdessä ajallisessa tasossa, metodisista syistä vieläpä ainoastaan nykytasossa.

Kielihistorian vastustajat ovat väittäneet, että koko diakronisen metodin perusta, yhtenäisen kantakielen käsite, on kestävätkään. Ajatus kaipaa tarkistamista. Ensinnäkin on syytä muistaa, että kantakielten yksityiskohtainen rekonstruointi ei ole enää tällä vuosisadalla ollut historioivan tutkimuksen keskeinen tavoite. Käsitys kantakielen luonteesta on ajan mittaan täydellisesti muuttunut: jokaiselle tutkimustyötä aloittelevallekin on nyt itsestään selvää, että kantakieli on nykykielten tapaan saatanut jakautua hyvinkin moniin murteisiin ja että myöhemmät historialliset vaiheet ovat yleensä pahoin sekoittaneet ja kirjavoittaneet alkuperäisiä suhteita. Tästä huolimatta itse kantakielen käsite on osoittautunut hyödylliseksi ja käyttökelpoiseksi. Sen avulla on nimittäin mahdollista saavuttaa historioivalle tutkimukselle välttämätön metodinen lujuus. Yksinkertaisimmillaan tutkimusongelma on siis kaksijakoinen: tehtävänä on ratkaista, a) mitkä kielen ainekset ovat palautettavissa kantakieleen ja b) mitkä taas ovat syntyneet sitä myöhemmin aikoina.

Usein unohdetaan, että kielihistoriamme on eräänlaista kielen esihistorian selvittelyä, koska mm. suomen kielen varhaisimmat kirjalliset muistomerkit ovat peräisin keskiajan lopulta ja laajahkot yhtenäiset esitykset vasta 1500-luvulta. Ensi katsojalta näyttää myös siltä, että meikäläinen lingvistiikka on tämän vuoksi jopa huomommissa lähtöasemissa kuin esim. arkeologiamme: muinaistieteilijähän voi kaikkialla tukeutua kaukaisesta menneisyydestä säilyneisiin jäännöksiin ja rakentaa teorianensa niiden varaan, mutta kielentutkijan on meillä tultava toimeen miltei vain nykykielestä saadulla materiaalilla. Näin asian laita epäilemättä olisikin, ellei käytettävissämme olisi suomen murteiden ja lähisukukielten runsaita aineksia. Juuri ne

suovat — niin kuin kokemus on osoittanut — erinomaisen tilaisuuden soveltaa myös suomensukuisten kielten tutkimukseen indoeurooppalaisesta kielitieteestä omaksuttua vertailevaa menetelmää. Voidaan jopa väittää, että sen avulla kantasuomesta, itämerensuomalaisten kielten pohjana olevasta kielimuodosta, saatu kuva saattaa kaavamaisuudestaan huolimatta jo nykyisellään olla lähellä historiallistakin todellisuutta, vaikka kantakieli tietysti onkin vain kielitieteellinen eikä historiallinen käsite.

Toisaalta on heti kiirehdittävä lisäämään, että pystysuorien kehityslinjoiden vetäminen kahden vuosituhannen takaisesta kantasuomesta johonkin Jyväskylän Takakeljon murteeseen on paitsi huvittava ja tarpeeton myös erittäin uhkarohkea yritys. Jokaiseen kieleen ja murteeseen tunkeutuu toki paljon lyhyemmässäkin ajassa runsaasti uutta ainesta, joka ei ole näin yksioikoisesti selitettävissä. Vain kahteen kaukana toisistaan olevaan tasoon, kantakieleen ja nykykieleen, nojaava rakennelma on aina horjuva. Kaikeksi onneksi sitä voidaan kuitenkin useimmissa tapauksissa tukea monillakin välitasoilla. Niiden paikalleen asennuksessa on myös vieraiden tieteenalojen, erityisesti historian ja arkeologian, osuus varsin tärkeä. Nyt jo kuolemaisillaan olevat itäiset kaakkoismurteemme tarjoavat tästä eräänlaisen kouluesimerkin.

Laatokan länsirannikko, jolla itäisiä kaakkoismurteita puhuttiin vielä 1930-luvulla, on ollut koko Itä-Suomen varhaisin yhtäjaksoinen asutusalue. Syntyaikoinaan 1000—1100-luvulla sillä näyttää olleen kosketuksia sekä itään että länteen päin. Pähkinäsaaren rauhassa 1323 se kuitenkin joutui kiinteästi Novgorodin valtapiiriin. Yhteys muuhun Suomeen katkesi nyt lähes kolmeksi vuosisadaksi, minä aikana murre saattoi kehittyä melko itsenäisesti ja levittäytyä pohjoiseen kohti Vienan merta. Stolbovan rauhassa 1617 alue vihdoinkin liitettiin Ruotsi-Suomeen, ja tämä aiheutti varsin mullistavia muutoksia väestön koostumuksessa: Laatokan länsirannikolle alkoi virrata uudisasukkaita etenkin Länsi-Kannakselta ja Savosta, kun taas kreikanuskoisen kantaväestön pääosa siirtyi Venäjälle, monet jopa Tverin ja Novgorodin lääneihin saakka. Kuvatusta tapahtumasarjasta sai alkunsa myös murteen lähes täydellinen muuttuminen, sillä vanhat karjalaispiirteet joutuivat vähitellen väistymään viipurilaisten ja savolaisten tieltä. Tämä kehitys näyttää jatkuneen talvisodan päiviin asti.

Jos nyt tämäntapaisten murteen ongelmia lähdetäisiin ratkomaan pelkästään kantasuomen pohjalta, ajaututtaisiin nopeasti umpikujaan, sillä suorat kehityslinjat ovat — niin kuin asutushistoria osoittaa — monta kertaa katkenneet. Tämän vuoksi kielentutkijan on pakko pysähtyä tarkastelemaan kohdettaan useilta peräkkäisiltä aikatasoilta, ts. hänen on kyettävä luomaan diakroniseen rakennelmaansa uusia synkronisia pintoja. Kuvaamassani tapauksessa on ensimmäisenä tavoitteena tämän vuosituhannen alussa syntyneen muinaiskarjalan itäisten ja mahdollisten läntisten aineiden seulonta. Toiseksi on pyrittävä hahmottelemaan se kielimuoto, jota vielä 1500- ja 1600-luvun vaihteessa on puhuttu Laatokan länsirannikolla ja koko Novgorodin Karjalassa. Tämän tekee mahdolliseksi ennen kaikkea se, että näiltä seuduilta Sisä-Venäjälle muuttaneiden karjalaisten jälkeläiset ovat säilyttäneet kielensä meidän päiviimme saakka. Vieraan asutuksen keskellä heillä ei myöskään vuosisatoihin

ole ollut kosketuksia kielellisiin sukulaisiinsa. Näin ollen heidän puheensa kuvastelee yhä monessa kohdin alkuperäistä kantaa. — Tärkein on kuitenkin kolmas osatehtävä: 1600-luvun suurten väestönsiirtojen vaikutuksen analysointi. Sen perusteella murteen nykyiset suhteet osoittautuvat monesti useiden toisiinsa törmänneiden murrekomponenttien risteytymiksi. Tällaisten sekaantumisten selvittelyssä on murremaantieteellinen näkökulma yleensä antoisin. Keskeisessä asemassa se on myös silloin, kun siirrytään neljännelle aikatasolle eli käsittelemään seudun myöhäisimpiä vaiheita. Alueellisesti läheiset murteet joutuvat rauhallisissakin oloissa ikään kuin hankautumaan toisiaan vasten. Tämä aiheuttaa rajavyöhykkeillä jatkuvaa epävarmuutta, mikä usein on kielellisten muutosten pohjana. Yhteys naapuristoon tuo sitä paitsi aina mukanaan myös uutta ainesta, vaikka murteen sisäisistä edellytyksistä lähtevä kehitys olisi joinakin aikoina poikkeuksellisen vähäistä ja hitaasti etenevää. Nämä seikat ovat osaltaan syynä siihen, että elävä kieli ei koskaan saavuta täysin staattista tilaa. Kielihistorioitsijalle tämä havainto merkitsee sitä, että hänen kannaltaan on tarkoituksenmukaisinta valita ylimmäksi tasoksi nykykielen vanhin kerrostuma eli kansanmurteet. Näin tehdessään hän pyrkii tietoisesti eliminoimaan tutkimuksestaan yleiskielen vaikutuksen. Ratkaisu on puhtaasti käytännöllinen: murremonografioissa ja niitä vastaavissa teoksissa ei yksinkertaisesti ole mahdollista käsitellä sitä valtavaa muutosprosessia, jonka alaiseksi koko kieleemme on viime vuosina joutunut. Kielihistorioitsijaimme rakennelmat eivät siis yleensä voi kohota vuosisatamme alkukymmeniä korkeammalle; karjalaisen siirtoväen murteen tutkimus ei tämän vuoksi ole enää edes mahdollista.

Pahantahtoinen kuulija voisi ehkä tehdä esittämästäni sellaisen päätelmän, että kielihistorioitsijat ovat tyynni vanhoillisia ja ns. tuohikulttuurin vannoutuneita kannattajia. Siksi lienee tarpeen tähdentää, että parhaillaan tapahtuva kielen yhdenmukaistuminen ja vanhojen kansanmurteiden syrjäytyminen ovat juuri diakroniselle tutkimukselle poikkeuksellisen kiintoisia ilmiöitä; synkroninen tarkastelutapa jättää sitä vastoin nekin alueensa ulkopuolelle, koska se perusajatuksensa mukaisesti pitää kaikenlaisia kielimuotoja vain muuttumattomina merkkijärjestelminä. Kielihistorioitsija joutuu kuitenkin tämänhetkistä prosessia seurattaessaan toteamaan, että ne kielelliset tendenssit, jotka näyttävät tähän saakka ohjailleen kehitystä, eivät enää kaikilta osin pidäkään paikkaansa. Vanhastaan tunnetun vaakasوران vaikutuksen rinnalle on nyt ilmaantunut uusi, entistä monin verroin voimakkaampi tekijä, yleiskieli. Koululaitos ja nykyaikaiset joukkoviestimet ovat tehneet yleiskielestä sellaisen mahdin, että murteiden on sen tieltä pakko väistyä. Tässä yhteiskunnallisen kehityksen kannalta luonnollisessa ja välttämättömässäkin tapahtumasarjassa tuntuu kuitenkin rappion kitkerä maku: ilmeikäs ja monivivahteinen puheentapa vaihtuu parhaillaan yksitoikkoiseen, enintään lainailmauksilla koreilevaan standardikieleen. Näin käy suuressa määrin siksi, että kielenkäyttäjien valtaenemmistö voi nykyoloissa tyytyä vain kuuntelijan ja lukijan passiiviin osaan.

Kielihistorioitsijan haikeus ei kuitenkaan johdu yksinomaan kauniin luonnonmaiseman katoamisesta, vaan syynä on ennen kaikkea se, että paljon tutkimukselle

korvaamattoman arvokasta materiaalia on joutumassa unohduksiin. Nykyisissä kokoelmissamme on kyllä suhteellisen runsaasti äänneopillisia ja sanastollisia tietoja useimmista murteistamme, mutta niistä puuttuvat miltei tyystin sekä muoto- että lauseopilliset ainekset. On helppo ymmärtää, miten paljon itse tutkimustyö on tästä joutunut kärsimään. Niinpä meillä syntaksin historiaan on alettu kiinnittää huomiota vasta viime aikoina, ja morfologisten kategoriain yksityiskohtainen selvittely on lykkäytynyt näihin päiviin saakka. Käännös parempaan on kuitenkin jo tapahtunut: valtiovalta on vihdoinkin tunnustanut tilanteen kestäättömyyden ja myöntänyt suomen murteiden muoto-opillisten ja lauseopillisten aineiden keruuta ja tutkimusta varten huomattavan vuotuisen määrärahan. Tässä merkittävässä tehtävässä, johon tosin on päästy käsiksi vasta viime hetkellä, on myös Jyväskylän yliopisto omalta osaltaan mukana. Keruun tähänastiset tulokset ovat erittäin lupaavia: kaikista häviävistä kansanmurteistamme näyttää vielä olevan mahdollista pelastaa niiden ydinaines. Tämän perusteella ei ehkä ole liian rohkeaa ennustaa myös koko historioivalle kielitutkimuksellemme uutta nousukautta. Silloin tällöin moitittu yksipuolisuus, äännehistorian valta-asema, on nyt poistettavissa, kun myös morfologia ja syntaksi voidaan ottaa autonomisiksi tutkimuskohteiksi.

Traditionaalien ja modernin kielitieteen välillä vallitseva ristiriita on keinotekoinen. Kielihistorioitsijat pitävät luonnollisena, että mitä tarkemmin kielen synkroniset tasot kyetään kartoittamaan, sitä suuremmat ovat myös ilmiöiden historiallisen taustan selvittämismahdollisuudet. Käytännössä on lisäksi jo koettu, että strukturalismin pysyvät tulokset, mm. uudet kielitieteelliset käsitteet, ovat yleensä vaivattomasti sovellettavissa myös historioivaan tutkimukseen. Toisaalta ei strukturalisteilakaan liene varaa unohtaa, että kieli on aina sidoksissa menneisyyteen. Ei myöskään ole olemassa sellaista lingvistiikan, filologian tai edes stilistiikan haaraa, joka ei tavalla tai toisella periytyisi edellisiltä sukupolvilta. Tutkimustyössäkään me emme juuri koskaan joudu aloittamaan tyhjästä, vaan voimme perustaa ajatusrakennelmamme jo valmiille pohjalle. Silti meillä on ilmeinen taipumus yliarvioida omia saavutuksiamme: nykyisin puhutaan jopa kovin halukkaasti modernista kielestä, joka muka on aivan muuta kuin toista maailmansotaa edeltäneen ajan kieli. Kuitenkaan tutkimus ei ole voinut osoittaa esim. nuorten kirjailijaimme kielenkäytössä juuri muuta olennaista edistystä kuin pyrkimyksen lähentää kirjakieltä puhekieleen. Toisin tuskin voisi ollakaan, sillä kielen alalla ei ole revoluution mahdollisuutta: jos haluamme tulla ymmärretyiksi, meidän on pakko käyttää tiettyjen normien mukaista kieltä. Tässä kohtaamme jälleen vanhan totuuden: kieli on luonteeltaan sosiaali ilmiö. Se on siksi myös kaiken kehittyneen henkisen ja aineellisen kulttuurin perusta. Näin ollen kieli on tutkimuskohteena niin tärkeä, ettei mitään sen eri puolista voida jättää sivuun. Tätä taustaa vasten on matemaattisten ja teknisten tieteiden tunkeutuminen kielitieteen alueelle nähtävä periaatteessa myönteisenä piirteenä, koska se antaa tutkijain käsiin ennen kokeilemattomia aseita. Kielitieteen työkentän laajeneminen ja uusien menetelmien käytäntöön otto eivät vielä järkytä historioivan tutkimuksen asemaa.

Die Stellung der historischen Sprachforschung

VON HEIKKI LESKINEN

Die finnische Sprachforschung ist schon seit nahezu hundert Jahren überwiegend historisch eingestellt. Ihr zentralstes Objekt ist die Lautgeschichte gewesen, in der man bis in die neueste Zeit die Methoden der junggrammatischen Schule angewandt hat. Von den Fesseln der alten Theorie hat man sich zwar freigemacht: ausser der blossen Analyse hat man das synthetische Verfahren eingeführt, mit dessen Hilfe man auch Systemganzen betrachten kann. Trotzdem ist der Einfluss der modernen sprachwissenschaftlichen Richtungen verhältnismässig gering geblieben. Ausserdem hat man im allgemeinen die neuen Gedanken schneller in der Erforschung der mit dem Finnischen verwandten Sprachen angenommen als in der des Finnischen selbst. — Die Lautgeschichte hat bei uns eine so beherrschende Stellung innegehabt, dass die Klärung der Geschichte der übrigen Sprachsektoren darunter gelitten hat. Es ist jedoch auf dem Gebiet z.B. der historischen Satzlehre viel bahnbrechende Arbeit geleistet worden. Ausserordentlich gute Ergebnisse hat auch unsere Wortschatzforschung erzielt, die stets historisierenden Charakter getragen hat.

Der andere Hauptzweig der Sprachwissenschaft, die deskriptive oder synchronische Linguistik, ist im Schatten der historischen Forschung geblieben. Sie hat zwar einige hervorragende Vertreter, aber infolge der geringen Zahl der Arbeitskräfte hat sie die Machtstellung der historisierenden Forschung niemals bedrohen können. Sie ist auch bisher verhältnismässig konservativ gewesen und hat sich zu den neuesten Strömungen der deskriptiven Linguistik kritisch gestellt.

Das Kräfteverhältnis zwischen der synchronischen und der diachronischen Forschung ist bekanntlich in vielen Ländern ganz entgegengesetzt dem in Finnland bestehenden. Hier und da ist der amerikanische Strukturalismus, der auch die moderne Linguistik genannt wird, schon fast allein herrschend geworden. Er hat auch eine schroffe Oppositionsstellung gegenüber der traditionellen historischen Sprachforschung bezogen. Als äusserste Forderung hat man sogar das völlige Beiseiteschieben der Sprachgeschichte vorgeschlagen.

Die Verwerfung der historischen Forschung bedeutet eine wesentliche Einengung des Gebiets der Sprachwissenschaft: anstatt in einem dreidimensionalen Bau, der auch die Zeit berücksichtigt, muss man lediglich in

einer flachen synchronischen Ebene operieren. Es fällt schwer zu glauben, dass die Vergangenheit der Sprache plötzlich alles Interesse verloren hätte. Natürlich sind Feststellung und Klassifizierung der Erscheinungen sowie deren Einordnung in ihre richtigen strukturellen Zusammenhänge Grundvoraussetzungen der modernen Forschung, aber darauf kann man nicht alles aufbauen, was wir wünschen. Wir neigen von Natur dazu, Lösungen auch für solche Fragen zu suchen, deren richtige Beantwortung im Halbdunkel der Geschichte liegt. Ausserdem bietet die Sprachgeschichte um ein Vielfaches mehr Forschungsaufgaben als die deskriptive Sprachdarstellung. Anwendungen in der Praxis haben schon überzeugend erwiesen, dass die einzelnen Erscheinungen der Sprache in ein ganz neues Licht gerückt werden, wenn man sie gegen ihren historischen Hintergrund stellt. Auch die genaueste synchronische Forschung vermag im allgemeinen nur die gegenseitigen Abhängigkeitsverhältnisse der regelmässigen Kategorien zu klären; die Ausnahmen und besonders die Probleme von deren Entstehung ist sie gezwungen beiseitezulassen. Wenn wir nach der Art der Synchroniker nur nach der Buchung des Endergebnisses der jeweiligen Veränderungsreihe und nach der Klärung der augenblicklichen strukturellen Zusammenhänge streben, dann ist es nicht unser Ziel, die Erscheinung selbst in so grossem Umfang zu verstehen, wie es mit den heutigen Mitteln möglich ist. Die Skizzierung des sprachlichen Hintergrundes befriedigt am besten unsere intellektuelle Neugier, ungeachtet dessen, dass wir dabei oft Gleichungen lösen müssen, die mathematisch betrachtet zu viele Unbekannte enthalten.

Der Widerstreit zwischen traditioneller und moderner Sprachwissenschaft ist künstlich. Die Sprachhistoriker betrachten es als natürlich, dass man, je genauer man die synchronischen Ebenen der Sprache aufzuzeichnen vermag, um so grössere Möglichkeiten hat, auch den historischen Hintergrund der Erscheinungen zu klären. Ausserdem lassen sich die bleibenden Ergebnisse des Strukturalismus, u.a. die neuen sprachwissenschaftlichen Begriffe, im allgemeinen mühelos auch in der historischen Forschung anwenden. Andererseits dürfte es auch für die Strukturalisten nicht empfehlenswert sein zu vergessen, dass die Sprache stets mit der Vergangenheit verbunden ist. Es gibt

auch keine solchen Zweige der Linguistik, Philologie oder auch nur Stilistik, die nicht in irgendeiner Weise von früheren Generationen überliefert wären. Die Sprache ist als Forschungsobjekt so wichtig, dass man keine ihrer verschiedenen Seiten weglassen kann. Das Eindringen mathematischer und technischer Wissenschaften ins Gebiet der Sprach-

wissenschaft ist prinzipiell als positive Erscheinung anzusehen, weil es den Forschern Waffen in die Hand gibt, die früher nicht ausprobiert worden sind. Die Erweiterung des Arbeitsfeldes der Sprachwissenschaft und die Einführung neuer Verfahren erschüttern in keiner Weise die Stellung der historischen Sprachforschung.